

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. У сучасній економіці банківська система є ключовим елементом усієї економічної інфраструктури в державі. Концентрація банківського капіталу, особливо міжнародні угоди зі злиття і придбання банків, значно впливають на країни, що їх приймають, і найчастіше призводять до реструктуризації їх економіки, оскільки більшість міжнародних банків прагнуть проникнути на нові ринки через злиття, поглинання місцевих банків, а необґрунтовані обмеження такої діяльності можуть істотно перешкоджати припливу іноземних інвестицій у національну економіку. За прогнозами іноземних експертів, ринок банківських послуг України до 2010 року збільшиться у п'ять разів, щорічний приріст споживчого кредитування може становити 16 %, емісії платіжних карток – 38 %, іпотечного кредитування – 56 % [4]. Саме за цих обставин особлива увага повинна приділятися реорганізації та реструктуризації банків, як необхідних умов, що забезпечують стабільний розвиток банківського сектора.

Численні банківські та фінансові кризи останніх десятиліть сприяли розвиткові теоретичних та практичних підходів до реорганізації та реструктуризації банків. Різні аспекти теорії і практики реорганізації та реструктуризації банків розглядають такі вітчизняні та зарубіжні науковці: С.М. Козьменко [5; 6], І.М. Вядрова [2], В.В. Салтинський [9], А. Степаненко [10], В.І. Міщенко [8], З.М. Васильченко [1], І.В. Ларіонова [7], К.В. Рудий К. [11], Г. Гегенхамер [3], Е. Шенг [13], С. Роуз Пітер [12]. Однак на сучасному етапі розвитку банківської системи України є нагальна необхідність впровадження сучасного зарубіжного досвіду державного регулювання реорганізації банків, внесення змін до діючого законодавства з огляду на ті ризики, які зумовлені масштабною кредитною експансією українських банків (особливо в сегменті споживчого та іпотечного кредитування), а також активним проникненням в Україну іноземного банківського капіталу.

Мета статті – узагальнення зарубіжного досвіду державного стимулювання злиття банків, дослідження сучасних тенденцій процесів реструктуризації на банківському ринку України та розробка пропозицій щодо державного регулювання реорганізації банків для забезпечення стабільного розвитку банківської системи.

Виклад основного матеріалу. Злиття та поглинання є найбільш ефективним методом реструктуризації та оптимізації діяльності на ринку

банківського капіталу. Більшість сучасних великих та активно працюючих банків у зарубіжних країнах виникло за підсумками еволюційних процесів злиття. Консолідація банківських капіталів у формі злиттів та поглинань активно відбувається в останні роки. В Сполучених Штатах Америки на початок 1984 року існувало 15101 банківська установа, в 2005 році кількість банків скоротилася в два рази. За рахунок злиттів та поглинань припинено діяльність 8122 банків [14].

З кінця 1998 року в банківській системі України розпочався новий процес, який характеризується посиленням конкуренції та усвідомленням необхідності концентрації банківського капіталу. Початок банківських об'єднань показано в таблиці 1.

Таблиця 1

Злиття і поглинання комерційних банків України в 1999-2000 рр.*

Назва банку	Рік	Результат
Мрія – Рось	1998	Статутний капітал збільшився до 7,64 млн. грн.
Євроцентр – Вікторія	1999	Статутний капітал збільшився до 4 млн. грн.
Автокразбанк – Універсалбанк	1999	Статутний капітал збільшився до 8,13 млн. грн.
Столичний – Армад	1999	Статутний капітал збільшився до 5,6 млн. грн.
Укргазбанк – Укрнафтогазбанк	1999	Статутний капітал збільшився до 40 млн. грн.
Надра – Києво-Печерський – Слобожанщина	2000	Статутний капітал збільшився до 3 млн. грн.
Укоопспілка – Поділля	2000	Статутний капітал збільшився до 9,6 млн. грн.
Міжнародний комерційний банк – Таврія	2001	Статутний капітал збільшився до 35 млн. грн.
Укргазбанк – Народний банк	2002	Статутний капітал збільшився до 64,6 млн. грн.
Аваль – Еталон	2002	Статутний капітал збільшився до 341,5 млн. грн.
Корал-банк – Крим-Юрт	–	Угода не відбулася через відмову НБУ
Мрія – Євроцентр	–	Угода не відбулася через додаткову емісію акцій Євроцентром
Міжнародний комерційний банк – Кліринговий дім	–	Угода не відбулася через відмову акціонерів Клірингового дому

*Джерело: Степаненко А. Теорія і практика реорганізації та реструктуризації банків // Вісник НБУ. – 2004. – № 3. – С. 5.

Нині вітчизняні банки також досить активно шукають партнерів. Так, з 2005 року банк “Ажіо” став членом шведської банківської групи SEB. Великий вплив на банківський сектор має австрійська група Raiffeisen International Bank – Holding AG, до складу якої увійшов один із найбільших банків України – АППБ “Аваль”, придбання французьким BNP Paribas S.A. УкрСиббанку створило новий банківський холдинг.

Узагальнення зарубіжного досвіду функціонування процесів реорганізації банків та їх сучасного стану в Україні дозволяє виділити ключові напрями розв’язання порушеної проблеми:

1. Впровадження сучасного досвіду методів стимулювання злиття та приєднання банків.
2. Вдосконалення діючого законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України з цього питання.
3. Удосконалення процедур санації, реорганізації та ліквідації банків.
4. Посилення фактора ефективності при злитті та поглинанні банків.

Практика державного стимулювання злиття банків диференційована. На підставі аналізу досвіду зарубіжних країн доцільно, на наш погляд, виділити наступні методи: лібералізація законодавства (США, Східна Європа, Латинська Америка); адміністративне переконання (Японія, Іспанія); надання пільг (Південна Корея); зниження частки держави в капіталі банківської системи (Італія, Германія); підвищення привабливості банків за рахунок “виділення” проблемних боргів (США, Східна Європа, країни Азії). Слід відзначити різну природу вказаних методів – від адміністративних до ринкових.

На наш погляд, необхідно зазначити, що рівень лібералізації чинного законодавства у сфері реорганізації банків на сучасному етапі розвитку достатній. Крім того, в Україні відсутня заборона на злиття або приєднання банків, яка, наприклад, існувала в Сполучених Штатах у вигляді Акта Гласа-Стигола від 1933 року, згідно з яким заборонено злиття універсальних та інвестиційних банків навіть тоді, якщо кожен з них збанкрутував.

Адміністративне переконання не може бути ефективним в сучасних умовах, оскільки, на відміну від корпоративної культури Японії, в Україні воно буде неадекватно прийнято як самими банками, так і суспільством. Для застосування м'якого переконання необхідно створювати відповідну ділову культуру, яка в нас сьогодні, на жаль, відсутня.

Практика надання пільг банкам, які консолідуються, не має чітко вираженого застосування не тільки в Україні, а й не є домінуючою у світовому масштабі.

Таким чином, на нашу думку, стимулювання банківських злиттів-приєднань необхідно здійснювати переважно ринковими методами. На сучасному етапі розвитку банківської системи слід звернути увагу на такі методи, як поетапне зменшення частки держави та її органів у капіталі банків, наприклад ВАТ “Державний ощадний банк України”, і підвищення привабливості банків за рахунок “виділення” проблемних боргів.

Крім того, слід відмітити, що Національний банк України планує створити інститут ліквідаторів банків при Фонді гарантування вкладів фізичних осіб [15]. У цьому випадку, на наш погляд, доцільно розглянути досвід раніше діючого російського Агентства з реструктуризації кредитних організацій (у зв'язку з ліквідацією АРКО його активи передано як державний внесок до Агентства зі страхування вкладів) та його зарубіжних аналогів (Федеральна комісія зі страхування депозитів США, Агенція з банківської реструктуризації в Індонезії, у Швеції – Відомство з питань підтримки банків, в Таїланді зазначені функції покладено на Фонд розвитку фінансових інститутів та Корпорацію з управління активами). Вони призначені

здійснювати оздоровлення кредитних організацій шляхом санації і наступної реструктуризації – продажу діючим кредитним організаціям.

Російське АРКО має не дуже велику історію, однак отримало позитивний досвід, про що свідчать дані таблиці 2.

Таблиця 2

Продаж АРКО акцій банків, які реструктуризуються*

Банк	Термін торгів	Розмір пакета акцій, %	Стартова ціна, тис. руб.	Ціна продажу, тис. руб.	Переможець торгів
“Челябкомзембанк”	23.04.2001	76,3	57200	57200	“Россельхозбанк”
“АвтоВАЗбанк”	27.04.2001	12,95	18000	18000	“АК Транснефть”
“Инвестбанк”	28.05.2001	85,15	85145	85145	“Байкрауф”
“АвтоВАЗбанк”	30.05.2001	75,154	104449	120000	“Комэкоцентр”
“Петр Первый”	01.06.2001	96,6	96601	96605	“Белгинвест”
“Кузбассуголь”	22.06.2001	82,215	284750	284750	“Банк УралСиб”
“РНКБ”	17.09.2001	36,596	99556	99557	“Московский межреспубликанский винодельческий завод”
“Евразия”	23.11.2001	75	76802	76802	“Банк УралСиб”
“Амурпромстройбанк”	30.11.2001	99,99	41000	41300	“Сайга М”
“Банк Воронеж”	29.12.2001	99	1000	1250	“Алмаз Траст”
“Башпромбанк”	29.04.2002	50	75400	75400	“Банк УралСиб”
“Дальрыббанк”	15.01.2003	99,99	150000	150001	“НАСТА-Центр”

*Джерело: Петрова С. АРКО распродало все банки // Ведомости. – 16 января. – 2003.

Виходячи з наведених даних, діяльність АРКО у важких умовах після фінансової кризи 1998 року можливо оцінити як корисну та позитивну. Проведено реструктуризацію значної кількості проблемних регіональних банків і повернуто кошти, які витрачено на їх оздоровлення.

Досвід американського аналога – Федеральної комісії зі страхування депозитів США (Federal Deposit Insurance Corporation) – може бути цікавим із погляду оптимізації діяльності по санації банків із їх наступним продажем діючим кредитним організаціям. В американській практиці після визнання банку банкрутом він закривається і знову відкривається, але вже як інша (державна) структура. По-перше, відбувається націоналізація проблемного банку, потім відрізаються проблемні активи та пасиви, а також вимоги акціонерів та кредиторів спеціально створеною трастовою компанією для урегулювання (RTC), і відбувається продаж нової кредитної організації фінансово стійкому банку, який бажає її придбати та запропонує більш високу ціну на торгах. Така практика була розповсюдженою наприкінці 80-х років ХХ ст. та відома як схема “наскрізного проходження”.

Участь Федеральної комісії зі страхування депозитів США (ФКСД) в реорганізації кредитних установ Сполучених Штатів не обмежується лише

вищевказаним способом. У практиці ФКСД застосовується ще один спосіб реорганізації – виділення з наступним продажем “вроздріб”. У цьому випадку застосовується співпраця із зацікавленими банками вже на початковому етапі, зберігається за ними право вибору (опціон) на придбання банку. Це є ефективним засобом стимулювання злиттів та приєднань банків.

Арсенал ФКСД містить й інші методи. У разі визнання банку банкрутом зазначена організація може створювати бридж-банк відповідно до американського закону про рівність при конкуренції в банківській справі 1987 року. Необхідна умова – банк-банкрут повинен мати активи понад 500 млн. дол. США. Взагалі, бридж-банк створюється за наступних умов: якщо витрати на його організацію та діяльність не перевищують витрат на ліквідацію закритого банку або банків; якщо продовження операцій застрахованого банку необхідне для того регіону, де він розташований; якщо продовження операцій банку-банкрута необхідне для вкладників цього банку та іншого населення.

Термін дії бридж-банку – до трьох років. За вказаний період ФКСД сприяє поліпшенню фінансового стану банку-банкрута, забезпечує його операційними коштами, тим самим будує міст (бридж) для продажу його стабільної та фінансово стійкої кредитної організації. Згідно з законом бридж-банк може бути заснований без капіталу та мати всі повноваження національного банку або банку штату.

Висновки. Як підсумок вищевказаного, в наших умовах необхідні значні зусилля щодо скоординованої роботи Міністерства фінансів України, Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб для того, щоб застосувати широкий спектр способів ефективної реорганізації проблемних банків.

Щодо діючого законодавства, то на сьогодні Закон України “Про банки і банківську діяльність” в цілому достатньо регламентує реорганізацію банків. Однак і цей Закон містить деякі неточності. У ст. 26 поняття “виділення” визначається через поняття “перетворення”, що явно неточно, оскільки як виділення, так і перетворення самостійні види реорганізації юридичних осіб, так що не можуть визначатися одне через інше, інакше це можна буде тлумачити так, що виділення є окремим випадком перетворення.

Ще одна необхідна, на наш погляд, зміна українського законодавства полягає у наступному: відсутність терміна “поглинання”, фактично заміщеного терміном “приєднання”, не відповідає міжнародній практиці, в якій використовується термін “mergers&acquisitions” (“злиття та поглинання”). За умови вступу до Світової організації торгівлі, виходу українських банків на світові фінансові ринки, а також приходу відомих іноземних банків в Україну необхідно розглянути питання щодо приведення українського законодавства в цьому аспекті відповідно до міжнародних стандартів.

Крім того, ми вважаємо, що потребує перегляду та доопрацювання стратегія Національного банку України щодо реструктуризації та реорганізації банків у стані фінансової скрути, яку схвалено постановою

Правління Національного банку України від 01.12.98 № 502, оскільки на сьогодні соціально-економічні умови розвитку банківської системи суттєво відрізняються від періоду кінця 90-х років ХХ ст.

Наступним важливим напрямком у вирішенні проблеми реорганізації банків в Україні є вдосконалення процедур санації, реорганізації та ліквідації банків. Оскільки схеми доведення банків до банкрутства рік у рік удосконалюються, а виведення фінансових потоків і ліквідних активів із проблемного банку унеможлиблює подальше забезпечення виплат кредиторам, то вдосконалення механізму фінансового оздоровлення та ліквідації банків повинно здійснюватися насамперед за рахунок посилення контролю з боку Національного банку України за вказаними процедурами та підвищення “прозорості” цього процесу. Як свідчить практика, професіональний рівень більшості банківських ліквідаторів низький, їх діяльність не завжди спрямована на забезпечення розрахунків із кредиторами. Слід зазначити, що мали місце випадки, коли ліквідатори вступали у змову з його боржниками, що й стало причиною порушення проти них кримінальних справ¹. Все це сприяє довготривалому процесу ліквідації банків, що супроводжується значними соціальними та економічними витратами.

Нещодавно Національний банк України підвищив вимоги до ліквідаторів банків. Тепер вони повинні мати трирічний досвід роботи не тільки в банківській системі, але й у сфері надання аудиторських або юридичних послуг. У цілому, це може позитивно вплинути на результати роботи ліквідаторів банків, однак, щоб усунути можливість впливу на них з боку окремих груп кредиторів, необхідно зробити процедури ліквідації цих установ максимально прозорими.

Не менш важливим напрямком вирішення проблеми реорганізації банків є правильне обґрунтування ефективності злиттів та поглинань. Відомо, що одним із основних мотивів злиттів та поглинань є підвищення ефективності їх діяльності, що знаходить своє відображення у зростанні капіталізації, диверсифікації та регулюванні ризиків, зменшенні витрат тощо. Аналіз оцінки результатів злиттів та поглинань показує, що основна причина їх неефективності полягає у неправильному визначенні обмінного курсу акцій та розміру справедливої премії, яка сплачується акціонерам банку, що поглинається.

Таким чином, можна зробити висновок, що з огляду на ризики, які виникають у процесі кредитної експансії українських банків та активізації припливу іноземного капіталу до банківського сектора, це зумовлює об’єктивну потребу підвищити його стабільність у національній економіці, насамперед за рахунок забезпечення умов, що сприяють розвиткові банківського сектора України, через державне регулювання та стимулювання процесів злиття та приєднання, підвищення їх ефективності та вдосконалення діючого законодавства.

Список літератури

1. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація. – К.: Кондор, 2004. – 528 с.
2. Вядрова І.М. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків: Дис. канд. екон. наук: 08.04.01. – Суми: УАБС, 2001.
3. Гегенхамер Г. Управління банками, що знаходяться в скрутному фінансовому становищі. – К.: Varents group LLC, 1999. – 8 с.
4. Задерей Н. Другий український // Контракти. – 2005. – № 45.
5. Козьменко С.Н., Линсли Ф. Проблемы слияний и поглощений коммерческих банков // Банківська система України: теорія і практика становлення: Збірник наукових праць. – Т. 1. – Суми: УАБС, 1999. – С. 55-62.
6. Козьменко С.Н., Колдовский В.В. Финансовые аспекты слияний и поглощений банков // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. – Т. 1. – Суми: ВВП “Мрія-1”ЛТД: Ініціатива, 2000. – С. 13-22.
7. Ларионова И.В. Реорганизация коммерческих банков. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 369 с.
8. Міщенко В.І., Шаповалов А.В., Салтинський В.В., Вядрова І.М. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків. – К.: Знання, 2002. – 216 с.
9. Степаненко А. Теорія і практика реорганізації та реструктуризації банків // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 3. – С. 4-8.
10. Салтинський В.В. Проблеми реструктуризації та вдосконалення управління комерційними банками України // Вісник Української академії банківської справи. – 2000. – № 1(8). – С. 43-48.
11. Рудый К.В. Финансовые кризисы: теория, история, политика. – М.: Новое знание, 2003. – 348 с.
12. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. – М.: Дело ЛТД, 1995. – 768 с.
13. Шенг Е. Реструктуризація банку. – К.: Світовий банк, 1996.
14. An Update on Emerging Issues in Banking. – Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC). – May. – 2005. – P. 1-2; Rhoades S.A. Bank Mergers and Banking Structure in the United States, 1980-1998 // Board of Governors of the Federal Reserve System. – Staff Study. – 2000. – № 174. – P. 9-32.
15. <http://kommersant.ua/doc.html?docId=698057>.

Отримано 20.10.2007